

Review/ Recension

LAURA LEDEN
ADAPTION AV
Flickskap
Normbegränsande
och normbrytande i
flickböcker översatta från
engelska till svenska och
finska 1945–1965

Helsingfors: Helsingfors universitet,
2021. Skrifter utgivna av Svenska
barnboksinstitutet, nr 154 (356 s.)

Under senare år har allt fler studier inom barnlitteraturforskning glädjande nog kommit att uppmärksamma de mer populära genrerna i barn- och ungdomslitteraturen. I sin avhandling *Adaption av flickskap. Normbegränsande och normbrytande i flickböcker översatta från engelska till svenska och finska 1945–1965* (2021) undersöker Laura Leden engelskspråkiga flickböcker i svensk och finsk översättning under efterkrigstiden, ett område som hittills är föga utforskat. Redan i avhandlingens introduktion fångas man som läsare av Ledens noggrannhet när hon placerar in och analyserar sitt forskningsobjekt inom ramen för Itamar Even-Zohars polysystemteori, ett teoribygge som lämpar sig utmärkt för att studera och analysera översättning av populära och därmed perifera genrer i det (barn)litterära systemet. Som Leden med all rätt påpekar i inledningen förtjänar populära genrer som flickböcker sin plats i översättningsforskningen, inte minst eftersom de översattes flitigt och nådde stora läsgrupper av barn i både Sverige och Finland under "flickbokens guldålder" mellan 1945 och 1965.

Ledens studie har en tvärvetenskaplig inriktning och kombinerar teoretiska och metodologiska verktyg från översättnings-, litteratur- och språkvetenskap samt arkivforskning. Utöver polysystemteori fungerar den deskriptiva översättningsvetenskapen (Descriptive Translation Studies – DTS) som ett centralt ramverk för studien. Inom DTS anses all översättning vara en socialt och kulturellt styrd praktik. Fokus ligger på att studera översättningar som produkter i

©2022 S. Van Meerbergen. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of Children's Literature Research, Vol. 45, 2022 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v45.669>

den mottagande kulturen, målkulturen, där de formas av de sociala och kulturella normer som råder i den målkulturella kontexten vid en viss tidpunkt. Här spelar faktorer som makt och ideologi in, men även ekonomiska aspekter. Det senare är kanske allra mest framträdande hos perifera genrer där redaktörer och översättare tenderar att ta sig större friheter i översättningsprocessen, vilket Ledens studie på ett mycket fint sätt belyser. I linje med tidigare forskning bekräftar Ledens studie även att barnlitteraturoversättning är en praktik som i allra högsta grad också styrs av så kallade didaktiska och pedagogiska normer, det vill säga de tankar och idéer som råder inom en viss målkultur vad gäller synen på barn, barndom och uppfostran. Allt detta speglas sedan i hur en (översatt) barnbok kan och får se ut i en viss målkulturell kontext.

Ett centralt syfte i avhandlingen är att undersöka om och i så fall hur de svenska och finska flickboksöversättningarnas utgivnings- och översättningspolicyer kan kopplas till olika förväntningar och normer kring könsroller i den målkulturella kontexten under den studerade perioden. För att kunna rekonstruera huruvida översättningarna visar normbrytande eller normbekräftande tendenser just vad gäller könsroller analyseras både översatta texter (urvalet diskuteras nedan) och paratexter såsom till exempel böckernas omslag. Dessutom analyseras även förlagens urvalsprinciper för översättningarna med hjälp av arkivmaterial bestående av förlagens brevkorrespondens om böckerna.

Efter avhandlingens första kapitel med utförlig beskrivning av (teoretisk) bakgrund, syfte, undersökningsperiod, material och urvalsprinciper presenteras och diskuteras i kapitel 2 flickboken som genre. Begreppen *flickbok* och *flicklitteratur* jämförs, ställs mot varandra och diskuteras i relation till tidigare forskning. Leden landar för sitt eget forskningsmaterial i en beskrivning av flickböcker som en historisk variant av flicklitteratur, eller: "böcker som tillhör barnlitteratur och har en eller flera flickor som protagonist(er)" (41). I samma kapitel diskuteras flickbokens ursprung och status samt forskningen om flickböcker i både Sverige och Finland. Flickböcker räknas traditionellt sett som massproducerad underhållnings- och populärlitteratur i kritikernas ögon och analyseras därmed i denna avhandling som en perifer genre med låg status i det litterära polysystemet. Däremot beskriver Leden flickboken också som en del i ett mer specifikt så kallat *flicklitterärt polysystem* där en egen internhierarki råder. Inom denna hierarki ställer Leden två delgenrer med olika status mot varandra: *bildungsromanen* och *långtidsserier*. Det är översättningen av dessa två flicklitterära subgenrer som sedan jäm-

förs och undersöks närmare i de två fallstudier som utgör kärnan i avhandlingen.

De tre bildningsromaner som ingår i den första fallstudien är L.M. Montgomerys *Emily of New Moon* (1923), Jean Websters *Dear Enemy* (1915) och Laura Ingalls Wilders *Little House on the Prairie* (1935). Dessa bildningsromaner, där den kvinnliga huvudkaraktärens utveckling beskrivs genom narrationen, har en mer central position i det flicklitterära polysystemet och ställs mot en analys av tre så kallade långtidsserieböcker med lägre status. I långtidsserieböckerna följer vi olika äventyr med en och samma återkommande huvudperson utan att en riktig utveckling eller "bildung" sker. De tre långtidsserieböcker som analyseras i den andra fallstudien är Helen D. Boylstons *Sue Barton Staff Nurse* (1952), Helen Wells *Cherry Ames Flight Nurse* (1945) och Carolyn Keenes *The Mystery at Lilac Inn* (1930).

Innan fallstudierna presenteras närmare, följer först en paratextuell kontextanalys i kapitel 3 som inleds med en kvantitativ analys av utgivningen av flickböcker under undersökningsperioden utifrån tidigare forskning. Ett intressant resultat i denna analys är att man tydligt kan se att den finska utgivningen och översättningen av flickböcker under denna period följer tätt inpå den svenska utgivningen. Det visar sig också att de finska utgåvorna oftast fick samma omslagsbilder som de svenska utgåvorna vilket också delvis hänger ihop med att mycket av utgivningen av dessa populära serier skedde i samproduktion mellan olika nordiska förlag, det vill säga att gemensamma nordiska tryck gjordes för att kunna hålla ner tryckkostnaderna.

Av förlagens brevkorrespondens framgår tydligt vikten av det nordiska förlagsnätverket och samarbetet för utgivningen av flickböckerna under undersökningsperioden. En annan intressant ekonomisk aspekt av flickböckerna är att man arbetade med fasta mallar och format för publikation vilket resulterade i att man ofta strök passager i översättningar eftersom man hade ett begränsat sidantal att förhålla sig till. Man kortade då oftast ner passager med mycket beskrivningar och detaljer samtidigt som man prioriterade att behålla (och ibland förstärka) spänningen i berättelsens handlingsförlopp.

Förutom förlagsprofil och utgivningspolicy presenteras även på ett utförligt sätt de olika översättarnas samt förlagsredaktörernas profiler i kapitel 3, samt deras korrespondens med varandra i översättningsprocessen. I analysen av brevkorrespondensen framgår hur redaktörerna kom med instruktioner och specifika önskemål till översättarna angående strykningar och andra typer av ingrepp eller adaptationer i texten. Att förlagsredaktörens roll lyfts fram och disku-

teräs särskilt är en mycket intressant aspekt av Ledens avhandling då man traditionellt sett inom översättningsforskningen mest har riktat fokus på "översättaren" som ett slags kollektiv individ. Under de senaste åren har forskningen dock allt oftare börjat uppmärksamma redaktörers "medförfattarskap" i översättningar, inte minst inom översättningssociologi. Genom detta grepp synliggör Leden redaktörens avgörande roll och påverkan på de översatta texterna mycket tydligt, vilket ger en fascinerande inblick i översättningspraktiken för just flickböckerna under den undersökta perioden.

Med hjälp av Gideon Tourys modell för deskriptiv översättningsanalys, som beskrivs närmare i kapitel 4, analyseras så kallade översättningsnormer, det vill säga regelbundna drag eller återkommande tendenser i de val som görs av olika inblandade aktörer (som förläggare, redaktörer och översättare) under hela översättningsprocessen från urval till slutprodukt. Det är främst i analysen av slutprodukten, de översatta texterna, som Leden mer specifikt undersöker vilka mönster man kan hitta i de val som görs på olika textnivåer i översättningarna vad gäller översättning av könsroller och flickskap. På en mer generell nivå kan alla dessa val peka ut en samlad strategi för översättningen som rör sig antingen mer mot källtexten (en adekvans-inriktad strategi) eller mer mot målkulturen (en acceptans-inriktad strategi). Samtidigt utgör alla översättningar i praktiken alltid en kombination av båda strategierna, och strategierna varierar också på olika nivåer i texten. Resultatet av översättningsanalysen hänger likaså alltid ihop med de variabler som forskaren har valt att undersöka i en viss översättning, i det här fallet översättningen av könsroller och gestaltningen av flickskap.

Kapitel 5 tar upp det centrala teoretiska begreppet för studien, *adaption*, och dess relation till översättning. *Adaption* har ända sedan Göte Klingbergs pionjärbete i forskningen om barnlitteraturöversättning på 1970-talet varit ett viktigt begrepp inom fältet. Begreppet har dock använts och definierats på många olika sätt i både deskriptiv och deskriptiv översättningsforskning vilket har gjort att man i DTS ibland har betraktat begreppet med viss skepsis. Ändå lyckas Leden på ett mycket övertygande sätt argumentera för dess relevans inom ramen för sin studie. Det beror i stor grad på att Leden på ett tydligt sätt definierar begreppet i relation till syftet och materialet för sin studie, vilket hon redan gör en ansats till i inledningskapitlet. Där beskriver Leden *adaption* mer specifikt som en "målkultur-inriktad form av översättning, där man anpassar den översatta texten till målkulturen och föreställningar om måltextläsarna" (21). Även om man i DTS i grunden utgår ifrån att all översättning per de-

inition innebär en viss form av målkulturanpassning, pekar Leden, med stöd i tidigare forskning, ut faktumet att barnlitteratur rent generellt, och flickböcker mer specifikt, oftast i högre grad är utsatt för olika manipulationer och definierar därmed adaption i kapitel 5 mer precist som "olika typer av icke-obligatorisk innehållslig semantisk och pragmatisk anpassning i relation till källtexten utgående från målkulturens normer och översättningens målgrupp" (142). Det är alltså de *icke-obligatoriska* och avsiktliga förändringarna och anpassningarna som utgör kärnan i Ledens definition vilket också kopplas till avhandlingens syfte, nämligen huruvida gestaltningar av flickskap *medvetet* anpassas eller "adapteras" i översättningar.

I sina adaptionanalyser, som presenteras närmare i kapitel 6, fokuserar Leden på adaption av flickskapsgestaltningar på tre nivåer i de översatta texterna: den ideologiska, den kulturbundna och den narrativa nivån. Med ideologisk adaption menas tillägg, modifieringar eller utelämnningar som görs i texten utifrån ideologiska, värderingsmässiga och didaktiska motiv. Kulturbunden adaption syftar på liknande anpassningar av kulturbundna element utifrån pedagogiska motiv, det vill säga för att underlätta förståelsen för läsaren i målkulturen. Med narrativ adaption menas till sist ingrepp i textens narrativa struktur: ändringar i händelseförlopp, karaktärsbeskrivning och miljö. Dessa olika former av adaption analyseras sedan kvalitativt i olika textsegmentpar ("coupled pairs" hos Toury) där textutdrag ur de svenska och finska översättningarna ställs mot sina motsvarande källtextutdrag. Textsegmentparen analyseras vidare på olika textnivåer: semantisk, pragmatisk och narrativ nivå, vilket redogörs för i stor detalj i kapitel 5. Syftet med dessa analyser är att kunna visa på adaptionernas *effekter* när det gäller gestaltningen av flickskap i de olika måltexterna. Till sist beskrivs i kapitel 5 också en modell för hur karaktärsdrag i relation till kön analyseras utifrån olika stereotypscheman som hämtats från tidigare forskning om gestaltningen av maskulina och feminina karaktärer i barnlitteratur och mer specifikt flickböcker.

Analysen i kapitel 6 avslöjar överraskande nog att flest, räknat i antal, adaptioner kan hittas i bildningsromanmaterialet och mer specifikt i Montgomerys *Emily of New Moon*. Dock ska det också ses i ljuset av att detta material är dubbelt så omfångsrikt (vad gäller sidantal) som långseriematerialet. Ännu mer intressant är den statistiska analysen som demonstrerar att flera romaner i det undersökta materialet visar olika mer eller mindre tydliga korrelationer vad gäller adaptionegrad mellan de finska och svenska översättningarna. Dessa samband pekar på att de finska översättningarna, som oftast publicerades i nära

anslutning till de svenska, i flera fall har utgått ifrån de svenska översättningarna och att indirekt översättning via svenska verkar ha varit en accepterad del av översättningspraktiken för flickböcker i Finland under undersökningsperioden. Analyserna visar vidare att *Emily of New Moon* utsattes för störst grad av adaptation i alla undersökta kategorier vilket bland annat resulterar i att den kvinnliga huvudkaraktären Emilys ursprungliga normbrytande beteende (gentemot vuxna), handlingskraft, självständighet och "flickmakt" reduceras och konventionaliseras i översättningarna. Leden kopplar denna rörelse mot en mer konservativ och normbekräftande flickskildring till efterkrigstidens samhälleliga återgång till mer traditionella könsroller. Intressant nog adapteras de två andra översatta bildningsromanerna inte lika mycket, vilket enligt Leden kan förklaras utifrån att de var mindre normbrytande redan från början.

I långseriematerialet är det *Cherry Ames Flight Nurse* som sticker ut med flest adaptationer och även här följer den finska utgåvan i svenska fotspår. Krigsreferenser och patriotisk ideologi tonas ner vilket pekar mot en beskyddande och didaktisk strategi. Precis som i bildningsromanerna prioriteras handlingar över känslor, vilket leder till att karaktärerna framstår som mindre trovärdiga och saknar djup. I långseriematerialet resulterar det också i ett snabbare och därmed mer spänningsladdat handlingsförlopp. Detta ligger i linje med förlagens kommersiella och ekonomiska strategier (till exempel begränsat sidantal) som togs upp tidigare. Adaptionsanalyserna bekräftar med andra ord många av de tendenser som pekades ut redan i den paratextuella kontextanalysen i kapitel 3. Det blir också mycket tydligt att adaptation verkar vara en vanligt förekommande praxis inom både hög- och lågstatusgenrer i det flicklitterära systemet under den undersökta perioden, vilket går emot de hypoteser som initialt formulerades utifrån polysystemteorin.

Avslutningsvis ska nämnas att en riktig styrka med Laura Ledens studie är att den går ett steg längre än den klassiska översättningsstudien där ett målspråk ställs emot ett källspråk på ett ganska binärt och begränsat sätt. I och med att Leden jämför två målspråk, svenska och finska, samtidigt som den gemensamma nordiska utgivningskontexten också lyfts fram, lyckas hon på ett mycket intressant sätt kontextualisera översättningspraktiken för flickböckerna i ett bredare nordiskt perspektiv. Ledens upplägg visar i detta hänseende likheter med studiet av det som under senare år inom receptions- och översättningsforskningen har kommit att kallas för *transnationella översättningsflöden* med utgångspunkt i bland annat Gisèle Sapiros arbete. Ledens studie visar vidare också tydligt

hur de svenska översättningarna och det nordiska samarbetet har gett viktiga impulser till den finska utgivningen och översättningen av flickböckerna, vilket i sin tur har bidragit till etableringen av det moderna finska barnlitterära fältet under efterkrigstiden där översättningar har spelat en nyckelroll.

*Sara Van Meerbergen
Docent i nederländska
Stockholms universitet*